

РЕАЛИЗАЦИИ НА КАТЕГОРИЯТА РОД НА МЕСТОИМЕНИЯТА В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК КАТО ЧУЖД

Галина Куртева

Резюме

Статията разглежда част от резултатите от мащабно изследване на някои трудноусвоими граматични категории в българския език като чужд и техните реализации в речевата продукция на чужденци в процеса на усвояването му Куртева (2015 а, б; 2016 а, б). Анализират се употребите на родовите форми на местоименията и проблемите при езикоусвояването им от чуждестранни обучавани. Прави се анализ на „минните полета“ в българската граматика и на тяхната рефлексия и перцепция в речта на чужденци, изучаващи български език като нероден. Дадени са много примери на затрудненията, които обучаваните срещат при усвояването на някои асиметрични граматични категории и единици. В работата са разгледани някои от многото проблеми, дължащи се на *езиковата асиметрия* между българския и други езици, с които се срещат изучаващите български език чужденци, а също и всички които се занимават с превод.

Ключови думи: *Български език като чужд, езикова асиметрия, анализ на грешки*

Доцент д-р Галина Куртева е преподавател по български език на чужденци в Нов български университет.

Една от най-трудните за усвояване от чуждестранни обучавани граматични категории, несъмнено са местоименията. Като неясен, труден и спорен клас думи, те продължават да са обект на редица дискусии сред езиковедите. Богатството и разнообразието от различни форми на деветте вида местоимения сериоз-

Галина Куртева

но затрудняват усвояването на тази сложна морфологична категория в българския език като чужд. Местоименията имат висока степен на фреквентност в речта, както и изключителна полифункционалност. Като се прибави и влиянието на интерференцията, може да се наблюдава един сложен процес на езикоусвояване, както и висока степен на погрешност в речта на чуждестранните обучавани.

¹ В старобългарския език съществува богата и добре развита местоименна система. „Местоименията представляват относително затворена група за дълги исторически периоди“ (Ницолова 2008: 142). По тази причина процесът към анализъм не засяга изцяло местоименната система. Най-важната особеност в разволя на местоименията в българския език е, че те запазват остатъци от падежната система – специални форми за два косвени падежа: родително-винителна и дателна форма при личните местоимения, а отчасти и при останалите местоимения.

Местоименията, като универсални части на речта, присъстват в повечето езици. Българският не прави изключение и като член на славянското езиково семейство притежава местоименна система, сходна с тази на повечето славянски езици.¹ Характерна тяхна специфика е, че те насочват (посочват, заместват) към референт, без да го назовават. Това ги представя като втори член на опозицията: думи, които назовават нещата и думи, които не назовават нещата. Референтността им варира в много широки параметри и обхваща пространство от семантичното поле, съгласно речевата ситуация или контекста.

В българската езиковедска литература традиционно местоименията се разглеждат и оценяват преди всичко въз основа на функцията им на заместващи и свързващи думи със специфично словообразуване, семантична структура и граматични особености.

В академичната граматика на българския език „местоименията са думи, с които при определени условия и обстоятелства може да се заместват съществителни (респ. словосъчетания с основна дума съществително име), прилагателни или числителни имена. Някои видове местоимения пък служат в речта да се посочват различни обекти и техни признаци или да се пита за тях“ БАН (1983, Т. 2: 190).

В съвременния български език местоименията, този „разнообразен и изоморфен клас от думи“ (Зидарова 1998: 40), не са еднородни по своята функция, семантика и граматични особености. Класифицирането им в отделен лексико-граматичен клас, въпреки множеството семантични, лексикални и синтактични различия, се базира на общата и основната за всички

РЕАЛИЗАЦИЯ НА
КАТЕГОРИЯТА РОД НА
МЕСТОИМЕННИЯТА В
БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК
КАТО ЧУЖД

тях функция на думи-заместители. Спорният им статут и многообразие често води до различно тълкуване и дискусии, например относно падежния характер на местоименията (Пашов 1978: 411).

Редица лингвисти, разглеждайки съвременната българска местоименна система, акцентират на групирането им в отделен лексико-граматичен клас с обособени по деривационен принцип *микросистеми* или *подкласове*. Л. Андрейчин (1978: 290); Ал.-Т. Балан (1940: 23); П. Пашов (1994: 84); Ст. Стоянов, (1964: 275).

Категориалното значение и модално-логическото съдържание на местоименията „взаимно се пресичат“ и според Ю. Маслов (1981: 296–297) по този начин се подчертават различията между отделните видове местоимения и се дава възможност за класификацията им.

Категориалното им значение е разгледано и от П. Пашов, който обръща внимание на разликите в техните граматични категории и свързването на единиците от съответните микросистеми с класа на съществителните, прилагателните, числителните и наречията (Пашов 1994: 95).

Сериозно и цялостно представяне на местоименната система на българския език прави Р. Ницолова, която, изхождайки от семантиката на местоименията, предлага класификация, базирана на тяхната специфика в синтагматичен аспект. Авторката включва като равнопоставени две основни характеристики в съдържанието им – категоризиращи признаци и признаци релации (Ницолова 1986: 6–19). От гледна точка на категоризиращите признаци тя отделя осем групи местоимения (*означаващи лица; нелица; качествен признак; посесивност; количествен признак; място; време; начин на действие или степен на признак*), а с оглед на признаците, характеризиращи референта на местоимението към други обекти, представената диференциация е свързана с обособяването на две групи (местоимения, които означават твържество, респективно нетвържество с известен обект; местоимения, пред-

Галина Куртева

ставящи референта си като елемент на подмножество от множеството, определено чрез категоризиращите признаци (Ницолова 1984: 30–33).

Местоименията трудно се поддават на класификация, тъй като включват в себе си много разнообразни по лексикално значение и синтактични функции думи. Въпреки това, лингвистите все още се опитват да внесат ред в тяхната класификация. От всички многобройни и разнообразни гледища в научната литература в най-голяма степен преобладава семантичната класификация на местоименията.

² При личните местоимения, например, във формата за 1 л. мн. ч. настъпва промяна, която е много типична предвид на обстоятелството, че не се среща в никой друг славянски език. Става дума за промяната на МЫ във формата НЫ (която постепенно трайно се налага, датира от старобългарската епоха и с течение на времето се удължава и се трансформира в *ние*. Първата форма може да се срещне в някои новобългарски диалекти. Формата за 2 л. мн. ч. ВЫ, също се удължава в новобългарското *вие*.

Съвременната българска местоименна система се състои от 9 вида местоимения, които представляват доста разнородна група. Те не назовават, не номинират предмети или признаци, а според Пашов и Куцаров (Пашов 1989; Куцаров 1997) указват, или заместват имена, предмети или признаци. Типична тяхна черта е и загубата на специалните родови окончания за множествено число на родовите местоимения.

Род при местоименията

Не всички местоимения в българския език притежават категорията род. Освен личните местоимения за 1 л. и 2 л. ед. ч., останалите притежават граматичната категория род. Всички форми в множествено число са изгубили рода си, макар че в старобългарския език тя е била присъща и на формите в множествено и двойствено число. Възвратните лични местоимения също нямат род. Останалите местоимения, обаче, образуват богата система от родови форми.²

Следващата таблица представлява опит за систематизиране на местоименията с оглед на категорията род. Както се вижда, при повечето видове местоимения в 3 л. ед. ч. са налице добре разграничени форми на категорията род.

РЕАЛИЗАЦИЯ НА
КАТЕГОРИЯТА РОД НА
МЕСТОИМЕННИЯТА В
БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК
КАТО ЧУЖД

	Мъжки род	Женски род	Среден род
Лични	<i>той</i>	<i>тя</i>	<i>то</i>
Винителни форми	<i>него, го</i>	<i>нея/я</i>	<i>него/го</i>
Дателни форми	<i>на него/му</i>	<i>на нея/ѝ</i>	<i>на него/му</i>
Притежателни	<i>мой, твой, негов, неин, негов, наш, ваш, техен</i>	<i>моя, твоя, негова, нейна, негова, наша, ваша, тяхна</i>	<i>мое, твое, негово, нейно, негово, наше, ваше, тяхно</i>
Кр. ф-ми 3 л. ед. ч.	<i>му</i>	<i>ѝ</i>	<i>му</i>
Възвратни притежателни	<i>свой</i>	<i>своя</i>	<i>свое</i>
Показателни	<i>този, тоя, онзи, оня</i>	<i>тази, тая, онази, оная</i>	<i>това, онова,</i>
	<i>такъв</i>	<i>такава</i>	<i>такова</i>
Въпросителни	<i>кой, кого, какво</i>	<i>коя</i>	<i>кое</i>
	<i>какъв, чий</i>	<i>каква, чия</i>	<i>какво, чие</i>
Относителни	<i>който, когото</i>	<i>която</i>	<i>което</i>
	<i>какъвто, каквото</i>	<i>каквата</i>	<i>каквото</i>
	<i>чийто</i>	<i>чиято</i>	<i>чието</i>
Неопределителни	<i>някой, някого,</i>	<i>някоя, нечия</i>	<i>някое, нечие</i>
	<i>някакъв, нечий</i>	<i>някаква</i>	<i>някакво</i>
Отрицателни	<i>никой (никого)</i>	<i>никоя</i>	<i>никое</i>
	<i>никакъв</i>	<i>никаква</i>	<i>никакво</i>
	<i>ничий</i>	<i>ничия</i>	<i>ничие</i>
Обобщителни	<i>всеки</i>	<i>всяка</i>	<i>всяко</i>
	<i>всякакъв</i>	<i>всякаква</i>	<i>всякакво</i>

Таблица № 1. Родови форми на местоименията

Най-характерна е проявата на рода при третоличното местоимение. То има ясно обособени форми за три рода, а също дълги и кратки косвени (винителни и дателни) форми за род. Трудност представлява не само усвояването му, но и употребата с оглед на дистрибуцията на дългите и кратките косвени форми, водеща до различен словоред.

Галина Куртева

Загруднението на семантично ниво идва от факта, че референтът може да бъде одушевен или неодушевен. Често разликата в използването на третоличното местоимение за лица или предмети е твърде размита и се губи. Това се отнася както за обучаваните, в чиито езици отсъства категорията род, така и за тези, където тя присъства.

Показателните местоимения преминават през различни фази в своето развитие, изпълнявайки както деиктична функция (ситуационна), така и анафорична (контекстова), която от своя страна бива силна и слаба. През последната степен анафоричното местоимение стига вече до функцията си на чисто третолично местоимение.

Известно е, че синтетични езици като старобългарския, в който глаголното лице е достатъчно ясно изразено от глаголната флексия, не се нуждаят от третолично местоимение и затова се приема, че всяко показателно местоимение в позиция на подлог е всъщност анафорично.

Видове местоимения

Едни от най-честотните видове местоимения са личните и тук е регистрирана най-голямата група грешки. Те са най-разклонената прономинална група и притежават лице, число, род и падеж. Имат дълги и кратки форми, които могат и да се удвояват (Ницолова 2008: 334). Както и други видове местоимения, имат характерна особеност – суплетивизъм на формите. Повечето им форми – 1-во и 2-ро л. ед. ч и формите за множествено число, не притежават категорията род. С тях рязко контрастира формата за 3-то л. ед. ч., която показва ясно детерминиране по родов признак с точно разграничени форми за мъжки, женски и среден род. Родът на личното местоимение се определя от рода на съществителното, назоваващо конкретния предмет. Тук са се запазили и форми на родителен и дателен падеж, които показват стабилна устойчивост в процеса на разпадане на падежната система в историческия развой на българския език. В зависимост

РЕАЛИЗАЦИЯ НА
КАТЕГОРИЯТА РОД НА
МЕСТОИМЕНИЯТА В
БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК
КАТО ЧУЖД

от синтактичната функция, която изпълняват, са два вида – местоимения-подлози: *той, тя, то* и местоимения допълнения – *него, на него, нея, на нея* и др. Местоименията допълнения имат и кратки форми: *ми, ти, му, го, я*.

В служба на лично местоимение за 3 л. ед. и мн. ч. се употребяват стари показателни местоимения, към категорията на които е спадало и анафоричното местоимение, чиито форми за косвените падежи се използват като форми на личното местоимение за 3 л. ед. ч. и се употребяват като третолично местоимение. Във формите за мн. ч. е налице пълно сливане на старите родови окончания в едно общо окончание. Тази третолична форма привлича интереса на изследователите както с появата си, така и с употребата си.

„Докато във френския и английския език употребата на третоличното местоимение е абсолютно задължителна и се е превърнала едва ли не в морфема (с известни много редки изключения)“ (Иванчев 1976: 69), днес във всички славянски езици, а също и в българския, употребата на третоличното местоимение в позицията на подлог се смята за факултативна. То може да се изпусне, а употребата му е продиктувана от сложни (не напълно изяснени) правила, които създават проблеми на изучаващите български език и ги принуждават да прибегват към различни помощни средства и повторения, когато имат колебания относно употребата на третоличното местоимение.

Притежателните местоимения означават посивност и принадлежност. Имат род, който зависи от рода на притежавания предмет. По-сложна е ситуацията с третоличната форма – притежателните местоимения в 3 л. ед. ч. се съгласуват също и с притежателя: *негов, негова, негово, неин, нейна, нейно*.

Възвратните местоимения също са два вида: възвратно-лични и възвратно-притежателни. Първите имат една обща форма (*себе, си*) и нямат род, докато възвратните притежателни местоимения имат форма за род, определена от рода на притежавания предмет (*свой, своя, свое*).

Галина Куртева

Висока честотност бележат и деиктичните местоимения, които също притежават категорията род и са два вида в зависимост от опозицията проксималност/непроксималност – за близки (*този, тази, това*) и далечни предмети и лица (*онзи, онази, онова*). Характерното за тях е, че нямат окончания за род, а родовите маркери се съдържат в първата сричка, тъй като към нея са прибавени частици за усилване на значението. Това сериозно обърква чуждестранните обучавани и води до висока степен на погрешност.

Въпросителните местоимения и техните деривати представляват цяла обособена група с повишена трудност и изискват специално внимание при преподаването и усвояването им. Въпросителните местоимения заместват неизвестни лица и предмети, числа, признаци, за които се пита: *какъв, каква, какво*; притежание: *чий, чия, чие*; количество: *колко*. Първите три вида притежават категорията род.

Деривати на въпросителните са относителните, неопределителните, обобщителните и отрицателните местоимения. Всички те се образуват от въпросителните местоимения чрез прибавянето на частиците *ни-, ня-, -то* и *вси, все-, вся-, еди кой, който, какъвто, някой, някакъв, някого, никой, никакъв, всеки, еди коя, кой да е, всякакъв*, така че също имат форми за трите рода. Въпросителното местоимение *кой*, както и относителното *който* имат и винителна, и дателна форма: *кой – който, кого – когото*.

Видове грешки при рода на местоименията

Както става ясно от изложеното по-горе, българската местоименна система е достатъчно сложна сама по себе си и представлява сериозна трудност при изучаването на български език като чужд. Изучаващите езика се сблъскват най-напред със семантиката, с усвояването на правилната местоименна форма, с използването ѝ в зависимост от контекста. Неправилна употреба, смесване и объркване на формите, се среща при почти всички видове местоимения. Типовете устойчиви грешки се наблюдават при:

РЕАЛИЗАЦИЯ НА
КАТЕГОРИЯТА РОД НА
МЕСТОИМЕНИЯТА В
БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК
КАТО ЧУЖД

- личните местоимения (суплетивизъм, смесване на винителни и дателни форми);
- възвратно-личните местоимения (объркване на семантиката и замяна с лични);
- заместване на непроксимативни форми с деиктични;
- възвратно притежателните местоимения;
- дублирането на местоименията;
- посесивните местоимения, почти задължително висок процент грешки;
- въпросителните и относителните местоимения;
- нулева или ниска употреба на обобщителни, отрицателни и неопределителни местоимения, които съзнателно се избягват и др.

Може да се каже, че местоимението (заедно с глагола) е тази част на речта, при която учащите се най-често, при възможност, прилагат тактиката на заобикаляне, избягване или заместване с името, което прономиналната форма би трябвало да замести.

Логично е при личните местоимения, които са най-честотни, да има голям процент грешки. В много от случаите съгласуването на останалите имена със съществителното е правилно, само формата на местоимението е сгрешена. В други случаи са погрешни всички форми. Най-често се среща объркване при употребата на лични местоимения 3 л. ед. и мн. число, а също и смесване на формите за мъжки, женски и среден род. В анализирания материал примерите, които я илюстрират, са многобройни.

Когато останалите имена са правилно употребени, е ясно че грешката се дължи на недостатъчно усвояване на местоименията. Когато са погрешни всички имена, както в долния случай (включително и прилагателните и числителните), става въпрос за грешка при определяне на рода изобщо:

1. Мъжко родова форма вместо форма за женски или среден род

Той е хубаво. (за момиче) (Турция)

Галина Куртева

Той е студент.(за кафе) (Узбекистан)
Това е **негов** химикалка. (на студентка) (Италия)
Вие ли сте **наш** преподавателка? (Португалия)
Мой малка сестра идва.(Израел)
Той идва.(за такси) (Китай)
Той влиза. (за преподавателка).(Йемен)
На Мария ли се обаждаш?– Да, на него.(Турция)
На **я** ѝ е лошо. (на нея) (Русия)
Тази цвете е хубаво. (Грузия)
Тази цвете е хубав. (Иран)
Виждаш ли библиотеката? – Да, виждам **го**. (Йордания)
Той не е в чантата (за химикалка) (Гърция)
Ето **го** (за чанта) (Белгия)
Лошо **му** е (за Мария). (Иран)
Ваш фирма голяма ли е? (Йемен)
Ето **техен** домашно. (на студентите). (Великобритания)
Това е **неин** тетрадка. (на студент) (Иран)
Тяна апартамент е в центъра.(Палестина)
Това е **наш** училище. (Китай)
Какъв е това? (Белгия)
Идва **някакъв** такси. (САЩ)
Нямам **никакво** храна. (Китай)

Интересен е феноменът с множеството грешки при третоличните местоимения. Логична е прогнозата, че при наличието на родови форми в родния език на обучаваните, може да се наблюдава положителен родноезиков пренос и по-малко количество грешки. Нашето изследване не потвърждава подобна прогноза. Противно на очакванията, нивото на грешките при третоличните местоимения е достатъчно високо:

2. Женско родова форма вместо форми за мъжки или среден род

Виждам **я** (за такси). (Кипър)
Боли **я** глава (за момче). (Сирия)

РЕАЛИЗАЦИЯ НА
КАТЕГОРИЯТА РОД НА
МЕСТОИМЕННИЯТА В
БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК
КАТО ЧУЖД

Познавам човека, **която** върви там. (Великобритания)

Тази тест е труден. (Франция)

Знаете ли урока?– Знаем **я**. (Сирия)

Няма **я** (за дете). (Испания)

Има ли **някоя**? (САЩ)

Направи ли теста? – Направих **я**. (Великобритания)

Работата **й** е трудна. (на Николай) (Германия)

Харесвам **всичка**. (вм. всичко) (Китай)

Тази е филм, **коята** харесвам. (Йордания)

В този случай е очевидна вътрешноезикова интерференция в резултат на заблуда на формално граматичен признак – заради окончанието **-а** се приема, че това е женско родова форма.

3. Среднородова форма вместо форми за мъжки или женски род

Той е **мое** баща. (Турция)

Това учебник е на Том.(Гърция)

Къде е **ваше** кола? (Италия)

Кое е той? (Египет)

Какво цвят е роклята? (САЩ)

Искам **това** кроасан. (Чехия)

Всяко студент е зает. (Швейцария)

Обичам **всякакъв** баница. (Холандия)

Сериозно объркване има при пълните форми на притежателните местоимения. Това е разбираемо, като се има предвид, че те се формират с оглед на два детерминатора – на посесора и на притежавания предмет. Често при съгласуването не се отчита или единият, или и двата:

Ключът е **нейна**. (на Мария) (Русия)

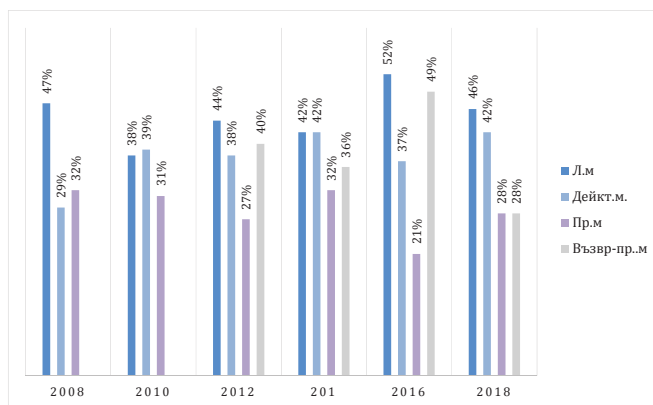
Ключът е **негово**. (на Мария) (Франция)

Апартаментът е **негови**. (вм. техен) (Китай)

Това **ваша** хазаин ли е? (вм. нашият) (Ирландия)

Галина Куртева

Тъй като грешките от общ характер не са обект на настоящото изследване, само ще споменем, че почти невъзможно се оказва за повечето от чуждестранните обучавани удвояването на местоименните форми както и комбинирането на дателни и винителни кратки форми на личните местоимения. Форми от рода на: Него го боли глава. На нея ѝ е интересно. Дадох ѝ я. Купиха им го. и др., могат да се срещнат само при задаването на изричен стимул и никога при продуктивна реч. Тези две трудни субкатегории категорично се избягват от обучаваните чрез най-разнообразни стратегии. Наблюдава се крайна симплификация на изказа, фосилизация, заместването им със съществително име от страна на изучаващите езика. Ако този тип грешки бъдат включени в анализа, таксономията на прономиналните форми би имала по-различен характер. Долната диаграма обаче, отразява резултатите при употреба само на наблюдаваната категория при местоименията и има следния вид:

Диаграма 1. Интериоризация на рода при местоименията

Тъй като липсват данни за първите две години – 2008 и 2010 за усвояването на възвратно-притежателните местоимения, те не са отбелязани на диаграмата. Тя обаче убедително показва нивото на интериоризация и неравномерността на резултатите през различните години. Грешките са резултат на сложността на

РЕАЛИЗАЦИЯ НА
КАТЕГОРИЯТА РОД НА
МЕСТОИМЕННИЯТА В
БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК
КАТО ЧУЖД

местоименната система, на високата степен на суплетивизъм и разнородност на видовете местоимения. Те се дължат не толкова на сгрешен формален показател, на добавяне или изпускане във фонемния състав в краесловието, колкото на объркване на суплетивните, на косвените форми, на видовете местоимения и на употребата им като цяло. Сложната система на пълните притежателни местоимения изисква повече обяснения и съответно упражнения и ситуации, за да бъде усвоена първо на семантично ниво, а след това и правилно използвана в речта.

Заклучение

Корпусът от грешки, както и анализът на материала, позволяват да се определи по-точно мястото и ролята на категорията род в езиковата норма на българския език като чужд. Родът на местоименията заема важно място в корпуса от грешки поради значителната му роля по отношение на другите категории. Грешките, анализирани в настоящото изследване, са както от употребени самостоятелно словоформи, така и от извадени от конкретен контекст думи и изрази с определени синтактични функции.

Въпреки относително ясните граматични правила при определяне рода при имената, а също и наличието на сравнително малкото случаи на изключения, категорията род при местоименията се оказва трудно усвоима. Независимо от почти очевидните за носителя на езика формални определители и фонетични принципи при определяне на родовите прономинални форми, явно за разбирането и усвояването на тази категория се изисква подробно обяснение и детайлно описание. При определянето на рода и съгласуването се наблюдават много грешки, част от които се дължат на описаните по-горе причини.

Горезложеният анализ на рода позволява създаването на по-цялостна и пълна картина на описанието на категорията род в именната система на съвременния български език като нероден. Създава и условия за по-ефективно поднасяне и обяснение на спецификите и трудностите в морфологичната система на бъл-

Галина Куртева

гарския език като чужд, с цел те да бъдат преодолени и избегнати в учебния процес. В резултат на експеримента, анализът на данните, позволява по-прецизно да се очертае спецификата в езиковата норма на българския език като нероден и нейното по-ефективно усвояване от чужденци.

ЦИТИРАНИ ИЗТОЧНИЦИ

- Андрейчин, Л. 1978: *Основна българска граматика*, С., 1978.
- Балан, Ал. Т. 1940: *Нова българска граматика*. С., 1940.
- Банова, С. 2007: *Грамматическата категория род: параметри и реализации*. изд. „Веда Словена–ЖГ“, 2007, 124 стр.
- Блумфилд, Л. 1968: *Язык*. М., 1968
- Гард, П. 1985: Структура русского местоимения. В: *Новое в зарубежной лингвистике*, вып. XV, Современная зарубежная русистика. М., 1985.
- Грамматика БАН 1983: *Грамматика на съвременния български книжовен език*, том 2. Морфология. Издателство на БАН, 1983
- Данчев, А. 2001: *Съпоставително езикознание. Теория и методология*. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2001.
- Зубова, Л. И. 2000: Урок на тему: „Местоимение как часть речи“. – *Русский язык в школе*, № 5, 2000.
- Зидарова, В. 1998: За някои особености в плана на изразяване на категорията определеност – неопределеност (към лингвистичната типология на определителния член). – В: *Помагало по българска морфология. Имена*. Шумен, Изд. „Алтос“, библиотека „Академика“, 1998.
- Илиева, К. 1985: *Местоимение и текст*. С., БАН, 1985
- Илиева, К. 1995: Явно и неявно изразяване на местоимения подлог в българския прозаичен език. В: *Лингвистика на текста*. С. Димитрова. С., 1995.
- Куртева, Г. 2016а: „Реализация на категориите род, число и определеност в номиналната система на българския език като чужд (през призмата

РЕАЛИЗАЦИЯ НА
КАТЕГОРИЯТА РОД НА
МЕСТОИМЕННИЯТА В
БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК
КАТО ЧУЖД

- на отклоненията от нормативната граматика“ – 2016 г., 188 стр.
- Куртева, Г. 2015а: „Категорията род на прилагателните имена в българския език като чужд-характеристика и анализ на грешки“, в сб. Юбилеен сборник в чест на доц. д-р Ани Леви, НБУ, стр. 19-32.
- Куртева, Г. 2015б: „Категорията род на съществителните имена в българския език като чужд“, в сб. Юбилеен сборник в чест на д.ф.н. Мария Китова-Василева, НБУ, стр. 173-186.
- Куртева, Г. 2016 „Някои наблюдения върху типологията на грешки в именната система на българския език като чужд (теоретично описание в светлината на анализа на грешки)“ – Годишник на НБУ, Департамент „Романистика и германистика“, http://ebox.nbu.bg/drg16/view_lesson.php?id=15.
- Куцаров, Ив. 1999: *Морфология*, С., „Петър Берон“, 1999.
- Куцаров, К. 2003: „Натрапничеството“ на рода в българския език. – В: *Международен славистичен симпозиум*, Пловдивски университет, 31 октомври – 4 ноември, 2003.
- Маслов, Ю. 1982: *Грамматика на българския език*. С., *Наука и изкуство*, 1982.
- Москальская, О. 1978: Текст как лингвистическое понятие. Иностранные языки в школе, № 3, 1978
- Ницолова, Р. 1986: *Българските местоимения*. С., НИ, 1986.
- Пашов, П. 1978: За „падежите“ на местоименията в съвременния български език. В: *Помагало по българска морфология*. Имена. С., 1978.
- Плунгян, В.А. 2003: *Общая морфология*. – М.: „УРСС“, 2003. – 384 с.
- Солганик, Г. Я. 1973: *Синтактическая стилистика*. М., 1973.
- Харвер. 1968: R. Harweg. *Pronomina und Textkonstitution*. München, 1968.
- Харрис, Э. С. 1962: Совместная встречаемость и трансформация в языковой структуре. В: *Новое в лингвистике*, II, М., 1962.
- Хокет. 1968: Ch. F. Hockett. *Kurs jezykoznawstwa wspolczesnego*, Warszawa, 1968.